

Alfabe'nin İcadı ve Tarih Boyunca Kürtlerin Kullandığı Alfabeler

(The Invention of Alphabet and The Alphabets Used by Kurds Throughout The History)

Nusrettin BOLELLİ¹

Özet

İnsanoğlu, hemcinsleriyle diyalog kurmak ve bildiklerini onlara aktarmak için tarih boyunca muhtelif dilleri kullanmış ve çeşitli yazı şekillerini icat etmiştir. Bu itibarla dil, insanoğluna büyük hizmetler yapmıştır. Kürt bilginler de ilimlerini sonraki nesillere aktarmak için tarih boyunca çok sayıda alfabe kullanmışlardır.

Anahtar kelimeler: Dil, yazı, alfabe.

Abstract

Throughout the history, humankind has created various scripts and used different languages to communicate with each other and transfer their knowledge to others. Thereby, all kinds of scripts have provided service to human-being. Kurdish scholars have used many different alphabets to transfer their knowledge to the next generations throughout the history.

Keywords: language, script, alphabet.

1. Yazı ve Önemi

İnsanoğlu, bilgi birikimini, inançlarını, folklorunu, örf ve adetlerini, kültürünü, sanatlarını, şiirlerini, hikmetli sözlerini ve tecrübelerini sonraki nesillere aktarmak için konuşmayı ve daha sonra yazıyı icat etme ihtiyacı hissetmiş ve tarih boyunca bu konuda muhtelif çalışmalar yapmıştır.² İnsanoğlunu diğer varlıklardan üstün kılan en önemli özelliklerinden birisi de okuma yazmayı öğrenmesidir.

İbn Cinniye göre dil, “her milletin maksadını, gayesini ve düşüncesini anlattığı seslerden meydana gelen konuşma düzenidir.”³

2. Dillerde Eğitim Yapmanın Zarureti

Bugün yeryüzünde konuşulan dil sayısını, ortalama bir hesapla 3.000-3.500 olarak gösterebiliriz.⁴ Bu dillerin yaşaması için bu dillerle eğitim yapmak zaruridir. Çünkü UNESCO'nun dil raporlarında eğitim yapılmadığı için her yıl ölen ve yok olan diller vardır. Bu açıdan modern dünyada mecburi eğitimi olmayan her dil ölmektedir. Ülkelerin, kendi anadiliyle konuşan insanlara ve dillerine saygı göstermesi ve onları hoşgörü ile bakması yanında, anadilde eğitimin anakuldan üniversiteye kadar yapılması gerekir. Çünkü inancımıza göre her dil, Allah'ın âyetlerindedir.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: “*Andolsun ki Biz, insanoğullarını şan ve şeref sahibi kıldık. Karada ve denizde onları taşıtlara bindirdik ve temiz yiyeceklerden onları rızıklandırdık. Onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.*”⁵ buyurmaktadır. Başka bir ayette: “*Andolsun biz insanı en güzel bir şekilde yarattık.*”⁶

Kur'an-ı Kerim'de: “*Onun âyetlerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır*”⁷ denilmektedir.

İmam Gazalî “*Bir lisan (dil) hakikatte bir insandır.*” demiştir.⁸

Peygamberimiz de (s.a.s.) ashabına İbranîce, Süryanîce, Habeşçe, Kiptîce, Rumca ve Farsça öğrenmelerini emretmiştir.⁹

2 Farabî, *Kitabu'l-hurûf*, (trcm.Ömer Türker), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 81.

3 es-Süyutî, Celaledin, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luğati ve envâ'iha*, thk. Muhammed Câdel-Mevla Bek-Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim ve Ali Muhammed Becâvî, Beyrut, 1987, I, 7-8; İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hesâis*, I-III, tht. Muhammed Ali en-Neccâr, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-'Amme li'l-Kitab, Kahire 1986, I, 33.

4 www.sizinti.com.tr/.../yeryuzundeki-diller-ve-kelime-a (Erişim tarihi: 12.05.2014 saat 10.22); www.cokbilgi.com/tag/dunyadaki-dil-sayisi/ (Erişim tarihi:12.05.2014 saat :10.39)View shared post.

5 *İsrâ suresi*, 17 /70.

6 *Tîn suresi*, 95/6 .

7 *Rum suresi*, 30/22.

8 Coşkun, Muzaffër, *Yıldız Cümleler ve Unutulmaz İbretli Sözler*; Gonca Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 90.

9 Tirmizî, *Sünen*, İsti'zân, 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 186; İbnu 'Abdi Rabbîhi, *el-'İkdu'l-ferîd*, I-VIII, (thk. Abdülmecid et-Terhîni), Daru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1983, IV, 244.

3. İlk Alfabe'nin İcadı

Bazı araştırmacılara göre Sümerler M.Ö. 3300 yılında çivi yazısını icat etmişler.¹⁰ Bazı araştırmacılar da yazının ilk defa Girit adasında, bazıları Kıbrıs adasında, bazıları ise alfabenin ilk kez İ. Ö. 2000 yıllarında Sina Yarımadası'nda ortaya çıktığını iddia etmektedirler.¹¹ Sina alfabeti daha sonraları Fenike alfabesinin temelini oluşturdu. Sina alfabesinin kuzey kolunda Fenike alfabesinden başka, bugünkü Arap alfabesinin atası olan Aramî alfabesi de gelişti. Fenike alfabesi, Yunan, İbranî ve Lâtin alfabelerinin doğmasına yol açtı. Aramî alfabelerinden ise Arap, Pelevi, Avesta, Uygur gibi alfabeler türedi.¹²

أبجدية جيل الفينيقية والأفلام التي تفرعت عنها

الفينيقية	اللاتينية	الرومانية	العربية	العبرية	اليونانية		الأرامية	الفارسية
					القديمة	الآن		
𐤀	A	A	א	א	Α	Α	א	ا
𐤁	B	B	ב	ב	Β	Β	ב	ب
𐤂	CG	Γ	ג	ג	Γ	Γ	ג	ج
𐤃	D	Δ	ד	ד	Δ	Δ	ד	د
𐤄	E	Ε	ה	ה	Ε	Ε	ה	ه
𐤅	FV	Υ	ו	ו	Υ	Υ	ו	و
𐤆	Z	Ζ	ז	ז	Ζ	Ζ	ז	ز
𐤇	H	Θ	ח	ח	Θ	Θ	ח	ح
𐤈		⊗	ט	ט	⊗	⊗	ט	ط
𐤉	Ι	Ι	י	י	Ι	Ι	י	ي
𐤊	K	Κ	כ	כ	Κ	Κ	כ	ك
𐤋	L	Λ	ל	ל	Λ	Λ	ל	ل
𐤌	M	Μ	מ	מ	Μ	Μ	מ	م
𐤍	N	Ν	נ	נ	Ν	Ν	נ	ن
𐤎	X	Ξ	ס	ס	Ξ	Ξ	ס	س
𐤏	O	Ο	ע	ע	Ο	Ο	ע	ع
𐤐	P	Ρ	פ	פ	Ρ	Ρ	פ	ف
𐤑	Q	Φ	ק	ק	Φ	Φ	ק	ق
𐤒	R	Ρ	ר	ר	Ρ	Ρ	ר	ر
𐤓	S	Σ	ש	ש	Σ	Σ	ש	ش
𐤔	T	Τ	ת	ת	Τ	Τ	ת	ت

هذه الخطوط مستنسخة ومصطفاة من مصادر عدة

10 An Zalî ve Anî Birsıyye, *Tarihu 'l-hatti 'l-'arabi ve ğayrihi mine 'l-hutût*, (trc. Salim Süleyman el-İysî) Dimaşk, 2004, s. 16.

11 Ali, Cevad, *Târihu 'l-'Arab kable 'l- İslâm*, Beirut, 2012, VIII, 148; *Encyclopedia British*, I, p. 680; *Hastings*, p. 672, *Encyclopedia Bibliyografya*, p. 3434.

12 Ali, Cevad, *a.g.e.*, VIII, 146-148; DİA, Nihad M. Çetin, *Arap maddesi*, III, 276.

4. Arap Yazısının Ortaya Çıkışı

Klasik Arap kaynaklarının çoğu yazıyı tarihsel bir gelişim sürecine ihtimal vermeksizin bazı kişilerin birden icat ediverdiği bir olgu olarak kabul ederler. Kaynaklarda bu konuya dair pek çok rivayet bulunmaktadır. Bunların en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz: Hişâm el-Kelbî, Araplardan bir kavim 'Adnan b. Üdd'ün yanına konaklamışlar ve onlar yazıyı icat etmişler. Arap yazısını icat edenlerin isimleri; *Ebced*, *Hevvez*, *Kelemun*, *Sa'fes*, *Kareşet*'dir¹³. Buna göre *Ebced* Mekke ve civarının kralı, *Kelemun*, *Sa'fes*, *Karuşet* de Medyen ya da Mudar ülkelerinin krallarıydılar. Sonra kendi isimlerine göre alfabeyi icat etmişler, kendi isimlerinde olmayan ve revâdif adını verdikleri ث خ ذ ظ ش غ harflerini de ekleyerek bu alfabeyi tamamlamışlardır.¹⁴

Araplar önceleri, Güney Arabistan'da Himyerîlerin geliştirdikleri *müsned* denilen bir yazı kullanmışlardır. Sonra müsnedin yerini bugüne kadar gelen Arap yazısı almıştır. Bu yazı, bitişik Nebat yazısından gelişmiştir.¹⁵ Nitekim XVIII. asrın ilk yarısında G. J. Klehr, Arap yazısı ile Nebat yazısı arasında alâka bulunduğunu ileri sürmektedir (1724). Daha sonra Th. Nöldeke, Arap yazısının Nebat yazısından gelişmiş olduğunu söylemektedir (1865). Bugün İslâmiyet'ten önceki ve İslâm'ın ilk asrına ait kitâbelerin incelenmesi, Arap yazısının Nebat yazısından türediğini, hatta onun gelişmiş bir devamı olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece Arap yazısı Nebatî ve Ârâmî halkalarıyla Fenike yazısına bağlanmaktadır.¹⁶

Arap yazısının icadıyla ilgili rivayetlerde çok tekrarlanan ancak bazı tutarsızlıklar içeren bir rivayet de Arap yazısını Süryânî alfabesini örnek alarak *Murâmir b. Murre*, *Eslem b. Sidre* ve *'Amir b. Cidre* adında *Tayy* kabilesinden üç kişinin Enbâr şehrinde ikamet ederek Arap yazısını icat ettiği¹⁷. Rivayete göre bunlardan birincisi harflerin şekillerini ve faslı¹⁸, ikincisi vashı¹⁹, üçüncüsü ise i'câmı²⁰ bulmuş²¹ ve bunlardan Hiralılar²², Hiralılardan Enbârlılar²³ yazıyı öğrenmiş ve yazı bu şekilde yayılmıştır.²⁴

13 İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Tahran, 1988, s. 8; 'Ali, Cevad, *Târihu'l-'Arab kable'l-İslâm*, Beyrut, 2012, VIII, 159.

14 İbnu'n-Nedîm, a.g.e., s. 8; 'Ali, Cevad, a.g.e., VIII, 160.

15 Apak, Âdem, *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012, s. 179-182.

16 Muhammed Tâhir b. Abdulkadir el-Kürdî a.g.e., s. 25; DİA, Nihad M. Çetin, *Arap maddesi*, III, s. 276-277.

17 el-Kalkaşendî, a.g.e, III, 11; 'Ali, Cevad, a.g.e., VIII, 162; Mahmud Hac Hüseyin, *Târihu kitabeti'l-'Arabîyye ve tetavürühâ*, I-II, Vizaretü's-Sekâfe, Dimaşk, 2004, I, 110-111.

18 Şekillerini, Kesme, kat'.

19 Ulama.

20 Noktalamayı.

21 İbnu'n-Nedîm, a.g.e., s. 7-8.

22 el-Hira : Cahiliyye döneminde Arap kralların oturduğu, Kûfe yakınlarında bir şehir.

23 el -Enbâr (الأنبار), Bağdat'ın batısında, Fırat ırmağı kıyısında bir şehir.

24 'Alî, Cevâd, a.g.e., VIII, 152-154.

Himyerîlerin *Müsned* adlı bir yazılarının olduğu belirtilmekle birlikte *Subhu'l-a'şâ* da ve diğer bazı eserlerde İbn Hişâm'dan nakille Arap yazısını ilk kullanan kişinin Himyer b. Sebe' olduğunu ve buna da rüyasında kendisine öğretilmiş olduğunu, bundan önce Arapların *el-Müsned* adlı yazıyı kullandıkları bildirilmektedir²⁵. Bu rivayette de Himyer b. Sebe'nin rüyada hangi yazıyı öğrendiği hususu, net bir şekilde bilinmemektedir.

Bu görüşlerin kaynağı da Kur'an-ı Kerim'deki şu ayetten kaynaklanmaktadır: “Allah, Adem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek şöyle dedi: “Eğer siz sözünüzde doğru iseniz; şunların isimlerini bana bildirin. Melekler: “biz seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz; senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur,” dediler. Şüphesiz ki sen her şeyi hakkıyla bilensin, hüküm ve hikmet sahibisin...”²⁶ Bazı bilim adamlarına göre yazıyı ve dilleri yüce Allah Hz. Adem'e öğretmiştir. O da öğrendiği yazı sitillerini kerpiçler üzerine yazmış ve onları fırınlarda yakarak tablet haline getirmiştir. Nuh tufanından sonra onun evlatlarından her biri bu tabletlerden faydalananak değişik dilleri ve yazı sitillerini öğrenmişler, Hz. İsmail de Arap yazısını öğrenmiştir.²⁷

Hz. İsmail ya da yine onun oğullarından Nasr ve Teymâ'nın yazıyı bulan ilk kişiler olduğu bunların yazıyı bitişik olarak icat ettiklerini daha sonra kardeşleri olan Nebet, Hemîsa' ve Kayzer'in de harfleri ayırdıkları belirtilmektedir.²⁸

Yazı konusunda Mezopotamya bölgesinde yaşayan insanlar çok büyük gayretler sarf etmişlerdir. Sümerler, Asurlar ve Nebatîler bu bölgede yaşamışlardır. Bu milletler, çeşitli yazıları icat etmişlerdir.²⁹

25 el-Kalkaşendî, a.g.e., III, 11; 'Alî, Cevâd, a.g.e, VIII, 159-160, 162.

26 Bakara suresi, 2/ 31-32.

27 İbnu'n-Nedîm, a.g.e., s. ʌ; İbn Cinnî, *el-Hesâis*, Kahire, 1986, I, 42-43; Süyûtî, Celaleddin Abdîrahman, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Mustafa Dîb el-Buğa) Daru İbn Kesîr, Beyrut, 2002, II, 1162; Aynı müellif, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luğati ve envâ'iha*, (Şerh ve ta'lik: Muhammed Câd el-Mevlâ Beg, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim ve Ali Muhammed el-Becâvî), el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut, 1987, I, 8-15; Ebu'l'Abbâs, Ahmed b. 'Alî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ fi Sinâ'ati'l-İnşâ'* (Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye) Beyrut, 1987, III, 11; İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem Muhammed, *el-Kâmil fi't-tarih*, I-XIII, (thk. Semir Şems), Daru Sadr, Beyrut 2009, I, 23-24; İbnu Kesîr, Ebu'l-Fidâ el-Hafız, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XV, (thk. Ahmed Abdülvehhab Fetih), Daru'l-hadîs, Kahire, 1992, I, 72; Fahreddîn er-Râzî, *Tefsîru'l-kebir Mefâtihi'l-ğayb*, (Trcm. Suat Yıldırım- Lütfullah Cebeci- Sadık Kılıç- C. Sadık Doğru) II, 265; 'Alî, Cevâd, a.g.e., VIII, 161; Muhammed Feccâl, *el-İfsâh fi şerhi'l-İktirah*, Daru'l-kalem, Dimaşk, 1989, s. 34-35; Muhammed Tâhir b. Abdulkadir el-Kürdî el-Mekkî, *Tarihü'l-hattî'l-'Arabî ve âdâbihi*, Mektebetü Hilal, Kahire, 1939, s. 16-17; Mahmud Hac Hüseyin, a.g.e., I, 60-62; An Zâlî ve Anî Birsîyye, *Tarihü'l-hattî'l-'arabî ve ğayruhu mine'l-hutût*, (trc. Salim Süleyman el- İysî), s. 93; DİA, M. Nihad, Çetin, *Arap Maddesi*, II. Yazı, III, s. 276-277; Demir Ramazan, *Hiz. Adem'in Dili*, s. 71 v.d.

28 el-Kalkaşendî, a.g.e., III, 11.

29 DİA, M. Nihad, Çetin, *Arap Maddesi*, II. Yazı, III, s. 276-277.

Milâdî III. asrın sonları ile IV. asrın başlarında cereyan ettiği anlaşılan bitişik Nebatî yazısından Arap yazısına geçişin muhtelif safhalarını müşahedeye imkân sağlayan kitâbelerin en eskisi, Araplar'a ait olduğu halde Nebatî kültürünün hâkim olduğu bir devrenin damgasını taşımakla dili de yazısı da Nebatî olan birinci Ümmü'l-Cimâl (m. 250) ve en-Nemâre (m. 328) kitâbeleridir. Arapça, Süryânî dili ve Yunanca olmak üzere üç dilde yazılmış bulunan Zebed kitâbesi (m.512), bu yazının Araplar'ca benimsendiğini, bununla beraber artık el-Arabîyye'nin yani klasik Arapça'nın yazı dili olarak kendini kabul ettirdiğini gösterir. Aynı asra ait olduğu tahmin edilen ikinci Ümmü'l-Cimâl kitâbesi bir yana bırakılırsa, İslâm'ın doğuşu sırasında Arap yazısı, Üseys (m. 528) ve Har-ran kitâbelerinin yazısından herhalde pek farklı değildi.³⁰

El-Belâzûrî (ö. 279/892), el-Cehşiyârî (ö. 331/942), Es-Sûlî (ö. 335/946 veya 336/947) ve İbnü'n-Nedîm (ö.385/995) gibi şahsiyetlerden başlayarak İslâm müellifleri, Arap yazısının Enbâr'dan Hîre'ye ve oradan da Hicaz'a geçtiğine dair rivayetler naklederler. Bu rivayetlerde adı geçen şahsiyetler ve anılan yerlerle Hicaz ahalisinin buralarla olan muhtelif alâka ve münasebetlerinin tedkiki bizi, yazının, Nebatî ülkesinin bir bölgesi olan Havran'dan Enbâr ve Hîre'ye ve buralardan Dûmetülcendel üzerinden Hicaz'a geçtiği neticesine götürmektedir.³¹ Bununla beraber Hicazlılar'ın Nebatî ülkesi üzerinden Suriye ile olan devamlı ticarî alâkaları göz önüne alınırsa, Kuzey'e ait Arap yazısının yukarıda zikredilenden ayrı ve daha kısa bir yolla Havran, Petra, el-Ulâ üzerinden Hicaz'a geçmiş olması gerekir. Eski rivayetlerin Enbâr ve Hîre üzerinde ısrarla durmaları, yazının buralarda yani Lahmîler'in muhitinde VI. asrın ortalarında bir tekâmül safhası geçirmiş olduğuna delâlet eder.³²

5. Arabistanda Bulunan En Eski Kitabelerden Bazıları

1- Şam'ın güneyinde bulunan milâdî 250 yılına ait Birinci Ümmü'l-Cimâl kitâbesi.³³

2- Şam'ın güneydoğusunda en-Nemâre'de bulunan milâdî 328 tarihli mezar taşı.³⁴

3- Halep'in güneyinde bulunmuş, milâdî 512 yılına ait Zebed kitâbesi.³⁵

4- Şam'ın güneydoğusunda bulunan, milâdî 528 tarihli Üseys kitâbesi.³⁶

30 DÍA, Nihad M. Çetin, *Arap maddesi*, III, s. 276-277; Demir Ramazan, a.g.e., s. 179-182.

31 Muhammed Tâhir b. Abdulkadir el-Kürdî el-Mekkî, a.g.e., s. 18, 58, 59; DÍA, Nihad M. Çetin, *Arap maddesi*, III, s. 276-277.

32 DÍA, Nihad M. Çetin, *Arap maddesi*, III, s. 276-277.

33 Süheyle Yâsîn el-Cübûrî, *Aslü'l-hattî'l-Arabî ve tetavvuruhû*, Bağdad 1977, s. 191b.

34 Süheyle Yâsîn el-Cübûrî, a.g.e., s. 191^a.

35 Selâhaddin el-Müneccid, *Dirâsât fî târihi'l-hattî'l-Arabî*, Beyrut 1972, s. 21; Mahmud Hac Hüseyin, a.g.e., I, 107.

36 Süheyle Yâsîn el-Cübûrî, a.g.e., s. 192b; Mahmud Hac Hüseyin, a.g.e., I, 106.

5- Şam'ın güneyinde bulunan, milâdî 568 tarihli Harran kitâbesi.³⁷

6- Milâdî VI. yüzyıla ait İkinci Ümmü'l-Cimâl kitâbesi.³⁸

7- Hz. Peygamber'in Münzir b. Sâvâ'ya gönderdiği İslâm'a davet mektubu.³⁹

8- Kahire'de Dârü'l-âsârî'l-'Arabiyye'de bulunan 31 (651-52) tarihli bir mezar taşı.⁴⁰

9- Tâif yakınında, 58 (678) tarihli Muâviye Seddi kitâbesi.⁴¹

10- Abdülmelik b. Mervân (65-86/685-705) zamanına ait bir Menzil kitâbesi.⁴²

11- Antik Knidos şehrinde I. (VII.) yüzyıla ait, mermere hakkedilmiş hâtıra kayıtları- *Datça/Muğla*.

İslamdan önce yaşayan toplumlar, sadece ticaretle ilgili kayıtları, Dinî metinleri, duaları, antlaşma metinlerini, bazı hikmetli sözleri, atasözlerini, mezar taşları, savaşta kazanılan kahramanlık menkıbeleri, hutbeleri, vasiyetleri, şiirleri ve büyü ile ilgili tılsımları yazıyorlardı. Onun dışında yazıya pek önem vermiyorlardı.⁴³

Arapça alfabesi toplam 28 harften oluşur. Kürtçede ise p, ç, j, v, g (پ. چ. ج. ز. ف. گ) harflerini de kullanmışlardır. Bu 31 harfin dışında Osmanlıca'da Türkçedeki ince g ünsüzünü belirtmek için kef harfine bir çizgi eklenerek gef (گف), genizsi n ünsüzü için üç nokta eklenerek nef (sağır kef, kâf-ı nunî), lam ile eliften lamelif, hemze ile h harfinin ünlü şekli olan hâ-i resmiye harfleri oluşturulmuştur.

6. İslamî Dönemde Yazı

İslâmiyet'le yazı birden bire yepyeni ve aydınlık bir safhaya girmiştir. İslâmiyet, hattı ve kitâbeti zaruri kılan, kullanma sahasını genişleten sebepleri beraberinde getirmiştir. Yazı, İslâm'ın tesis ettiği, bütün maddî mânevî cephe-leriyle yeni sosyal düzenin en önemli tespit, tescil, telkin ve neşir vasıtası olarak işlendi, geliştirildi ve hicreti takip eden yarım asır içerisinde, daha önce geçen üç asırlık hayatındakinden büyük bir tekâmüle erişti. İlk nâzil olan âyetlerle okuma ve yazma kutsî bir ehemmiyet kazandı : “*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından ‘embriyondan) yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O kalemlle (yazı yazmayı) öğretti. İnsana bilmediği şeyleri öğretti.*”⁴⁴ Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de kaleme ve yazıya birçok ayette yemin

37 Selâhaddin el-Müneccid, *a.g.e.*, s. 21; Mahmud Hac Hüseyin, *a.g.e.*, I, 108.

38 Selâhaddin el-Müneccid, *a.g.e.*, s. 22; Mahmud Hac Hüseyin, *a.g.e.*, I, 105.

39 Selâhaddin el-Müneccid, *a.g.e.*, s. 34.

40 *el-Mevrid*, XV/4, Bağdad 1986, s. 32/7.

41 Selâhaddin el-Müneccid, *a.g.e.*, s. 102.

42 Süheyle Yâsîn el-Cübûrî, *Aslü 'l-hattî 'l-Arabî ve tetavvuruhû*, Bağdad 1977, s. 208^a.

43 Ömer Ferruh, *Târîhu 'l-edebi 'l-'Arabî*, I, 10-80.

44 Alak suresi, 96/ 1-5.

etmiştir. “Nun. Kaleme ve kalemle yazdıklarına and olsun.”⁴⁵ “Satır satır yazılmış Kitaba. Yayılmış ince deri üzerine (yazılmış Kitab'a) andolsun.”⁴⁶

Ayrıca Kurânî Kerîm'in muhtelif ayetlerinde bilgi ve ilim öğrenenler övülmüştür. “...Ve kendilerine ilim verilenleri, derecelerle yükseltsin.”⁴⁷ Başka bir ayette “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”⁴⁸ buyurulmuştur. Daha sonra nâzil olan çok sayıda âyetlerle de “kitâbet” daima ilâhî bir kaynağa bağlanıyor, kullanılması emrolunuyor, yazı müslümanların hayatında zaruri olarak yerini alıyordu. Vahyin yazıya tevdiî yazının işaret edilen kutsî ehemmiyetini arttırırken Hz. Peygamber (s.a.v.) bilginin yazı ile tesbit ve muhafazasını emrediyor, *çocuklara okuma yazma öğretmenin babalar için kaçınılmaz bir vazife olduğunu* belirtiyordu.⁴⁹

Resûlullah'ın yazı yazma âdâbına ve besmelede bazı harflerin yazılış şekil ve tarzlarına dair tavsiyeleri de mâlumdur.⁵⁰ Ayrıca Hz. Muhammed (s.a.s.): “İlmi, yazmakla kayıt altına alınız.”⁵¹ buyurmuştur. İlimle ilgili hadisler, sayılmayacak kadar çoktar. Bu hadisleri, Ebu Hayseme Zühre b. Harb, “Kitabu'l-ilm” isminde bir cüz halinde toplanmış ve bu cüz Salih Tuğ tarafından tahkik edilerek profesörlük takdim tezi olarak yayına hazırlanmıştır.⁵² Ayrıca İbnu ‘Abdilberr en-Nemerî'nin, “Câmi’u beyâni'l-ilmî ve fazlih” isimindeki iki ciltlik eserini ilim ve âlimlerle ilgili hadisleri biraraya getirerek te'lif etmiştir.⁵³

Bu teşvikler yanında, “Bedir Gazvesi'nde esir edilen ve yazı bilen müşriklerden fidyesini ödeyemeyenlerden her birisinin Ensarın çocuklarından onar kişiye okuma yazma öğretilmelerini peygamberimizin esirlikten kurtuluşları için fidiye sayması da” İslâmın yazıya ve ilme verdiği önemi arzetmektedir.⁵⁴ Böylece Medine, İslâmî devrede hattın ilk gelişme merkezi oldu. Nitekim bugün, başta vahyin yazılmasında olmak üzere Hz. Peygamber'e kâtiplik eden kırktan fazla sahâbînin kimler olduğunu bilmekteyiz.⁵⁵ Hatta bunlardan bazıları ahidnâmeler, hükümdarlara gönderilecek mektuplar vb. gibi belli mev-

45 Nun suresi, 68/ 1.

46 Tur suresi, 52/ 2-3; Kinnevcî, a.g.e., s. 286-287.

47 Mücadele suresi, 58/11.

48 Zümer suresi, 39/9.

49 “ Çocuğun baba üzerindeki hakkı ona yazı yazmayı, yüzmeyi, atıcılığı öğretmesi ve kendisine helâlden başka rızık yedirmemesidir.” (Beyhakî, Şuabu'l-îman, VI, 401.

50 Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, I, 296; Muhammed Tâhir b. Abdulkadir el-Kürdî el-Mekkî, Tarihu'l-hattî'l-'Arabî ve âdâbih, Mektebetü Hilal, Kahire, 1939, s. 911.

51 Dârimî, Sünen, mukaddime, 43 (1/135 nr. 504).

52 Ebu Hayseme, Zühre b. Harb, Kitabu'l-'ilm, (thk. Tuğ, Salih), M. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1977, basılmamış profesörlük takdim tezi.

53 İbn Abdilberr Ebu Ömer Yusuf b. Abdulberr en-Namari, Câmi'ü beyâni'l-ilmî ve fadlihi, 2. baskı, Kahire, 1982.

54 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/ 247.

55 Muhammed Tâhir b. Abdulkadir el-Kürdî el-Mekkî, a.g.e., s. 16-17; Mahmud Hac Hüseyin, a.g.e., I, 112-113.

zu ve sahalarla ilgili vazifelerde özellikle çalışıyorlardı. Hatta aralarında Fars, Rum, Kıbt ve Habeş dillerini, Medine’de bu dillerin sahiplerinden öğrenmiş olup Hz. Peygamber’e bu dillerle yazılmış vesikalari tercüme eden Zeyd b. Sâbit gibi muhtelif dilleri ve yazıları bilenler de vardı. Sahâbe içerisinde İbrânî ve Süryânî, Habeşî, Farisî, Kıptî ve Rum dil ve yazılarına vâkıf olanların bulunduğu da muhakkaktır.⁵⁶

Hulefâ-yi Râşidîn devrinde dinî ve idarî hayatta, günlük muâmelelerde yazının ehemmiyeti artmaya devam etmiş, nihayet Hz. Ömer döneminde (h.634-644) resmî okullar açılmış ve bu okullara öğretmenler tayin edilmiştir.⁵⁷

Arap yazısında, kısa seslilere delâlet eden harf veya işaretlerin bulunmayışı- nın ve şekilleri birbirine benzeyen harflerin ayırt edilmesini sağlayan noktaların henüz kullanılmamasının mahzurları gittikçe ciddileşerek hissediliyordu. Yazının bu kusurlarını giderecek çarelerin aranmasına, önce Kur’ân-ı Kerîm’in metninin doğru tesbiti, her türlü bozulmayı önleyecek şekilde muhafazası şeklinde başlandı. Bu sahada atılan ilk adım Ebü’l-Esved ed-Düelî’nin (ö. 69/688-89) -aynı zamanda Arapça’nın nahvinin teessüsü için de başlangıç sayılan- mushafın harekelenmesi hususundaki hizmetidir.⁵⁸

Konuşmada her türlü dil hatası ve fasih lehçeden ayrılma demek olan lahnin artması, Kur’ân-ı Kerîm’in kıraatinde de hatalı okuyuşların duyulması üzerine Irak Valisi Ziyâd b. Ebîh’in (ö. 53/673) talebiyle Ebü’l-Esved zeki, anlayışlı, dili fasih bir kâtime, kendisi okumak suretiyle bir mushafa, fethaya delâlet etmek üzere harfin üzerine bir nokta, kesre için harfin altına bir nokta, zamme işareti olarak harfin önüne bir nokta, bunların tenvinli şekilleri için de ikişer nokta koydur-muştu.⁵⁹

Nasr b. Âsım el-Leysî (ö. 89/707) veya Yahyâ b. Ya’mer’in de (ö. 129/746) “naktü’l-mesâhif”te öncülük ettiklerine dair rivayetler, Ebü’l-Esved’den sonra onun çalışmalarını bilhassa bu iki şahsiyetin ikmal ile devam ettirdiklerine delâlet eder. Öyle görünüyor ki Ebü’l-Esved’in aldığı tedbir yaygınlaşmış değildi. Ebû Ahmed el-Askerî’nin belirttiğine göre, Kur’ân-ı Kerîm kırk küsur yıl Hz. Osman’ın istinsah ettirdiği mushaflardan okunagelmış, Abdülmelik b. Mervân’ın hilâfe-tinde (685-705), bilhassa Irak’ta kıraatte tashîf’in artması üzerine vali el-Haccâc (ö.95/714), kâtiplerinden mesâhifte benzer harflere, bunların birbirinden ayırt edilebilmelerini sağlayacak işaretler yani noktalar

56 İbnu ‘Abdi Rabbihî, *a.g.e.*, IV, 244.

57 el-Câhiz, *el-Beyan ve’l-tebyîn*, Beyrut, 1989, II, 92; Çelebî, Ahmet, İslamda Eğitim-Öğretim, (Trc. Ali Yardım) Dördüncü baskı, Damla Yayınevi, İstanbul, 2013. S. 32.

58 Ebû ‘Amr Osman b. Sa’îd ed-Dânî, *el-Muhkem fî nakti’l-Mesâhif*, s. 3-4; DİA, Arap maddesi, III, 279.

59 ed-Dânî, *a.g.e.*, s. 4-6; Mahmud Hac Hüseyin, *a.g.e.*, I, 201-202; DİA, Nihad M. Çetin, *Arap maddesi*, III, s. 279.

konulmasını istemiş ve bunu Nasr b. Âsım yapmıştı. Böylece Ebü'l-Esved'den sonra yazının ikinci ve ciddi bir ıslah safhası yine mesâhife bağı olarak cereyan etmiş bulunuyordu.⁶⁰

Noktalı harflere gelince, harflerin noktalanmasını çok eski bir tarihe (Enbâr ve Hîre devresinin başlarına) kadar çıkaran rivayetler ve bazı Câhiliye devri şairlerinin yazıyla ilgili ifadeleri bir tarafa bırakılırsa, Hz. Peygamber zamanında bazı harflerin noktalarının konulduğuna dair açık bilgi vardır. Nitekim Hz. Peygamber, kâtibi Muâviye'ye "rakş"⁶¹ tavsiye etmiş ve Muâviye'nin bunun mahiyetini sorması üzerine de her harfe onu temsil eden noktalarını koyması olduğunu belirtmişti. Bir başka tavsiyesinden o tarihlerde ب ve ت harflerinin noktalarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Mevcut bazı vesikalar hicrî I. asrın ilk yarısında, Nasr b. Âsım ve Yahyâ b. Ya'mer'den çok önce noktalı harflerin bulunduğunu teyit etmektedir. Meselâ 22 (643) tarihli bir papirusta ن. ش. ز. د. خ (başta ve ortada) ve 58 (678) tarihli bir kitâbede ی. ت. ث. ب (başta ve ortada) harflerinin noktaları konulmuştur. Ancak hemen işaret edilmelidir ki bu harfler her zaman değil de yalnız lüzumlu görülen yerlerde noktalanıyordu. Hatta vahyin yazılmasında, başlangıçta -kısmî de olsa- nakt kullanılmış, sahâbîler mushafı bunlardan tecrit etmişlerdir. Daha sonra lahn ve tashîf endişesiyle mushaf önce harekelenmiş, sonra da harfleri noktalanmıştır.⁶²

7. Kürtlerin İslamlaşma Süreci

Kürtlerin yaşadıkları bölgelerin büyük kısmı hicrî 18 ile 40 yılları arasında fethedilmiştir.⁶³ Böylece İslam âleminde Emevîler, Abbâsîler, Selçuklular ve Osmanlılar ve bu bölgede yaşayan Kürtler Arap alfabesini kullanmışlar. Bizans imparatorluklarında yaşayan Kürt asıllı âlimler de eserlerini bu alfabe ile yazmışlardır.

8. Yazı Malzemeleri

İslâm'ın doğuşunda ve daha sonraları yazı malzemesi olarak; başlıca taş ve tahta levhalar, kemikler, kumaşlar, deri, bakır, tunç ve demir levhalar, hurma dalları, fildişi, parşömen, papirus ve arkasından da kâğıt kullanılmıştır.⁶⁴ Pahalı bir madde olan parşömen, kıymetli vesikalar ve hususiyle mushaflarda tercih edilmiş ve Mağrib'de IV. (X.) yüzyılın sonları ve V. (XI.) yüzyılın başlarına kadar kitaplarda kullanılmıştır. Abbâsîler'in başlangıcına kadar en mü-

60 ed-Dânî, a.g.e., s. 7-8; Mahmud Hac Hüseyin, a.g.e., I, 204-205.

61 **Rakş**: Nakşetme, süsleme.

62 Ebü 'Amr Osman b. Sa'îd ed-Dânî, a.g.e., s. 3-4; *DİA*, Arap maddesi, III 279-280.

63 Belâzûrî, *Fütühü'l-büldân*, s. 236-261, 463; Ahmet Demir, *İslam'ın Anadoluya Gelişi*, Kent yayınları, İstanbul, 2004.

64 *Buhârî*, Tefsîr, 9/20, Fezailü'l-Kur'ân, 3; İbnu Nedîm, *el-Fihrist*, s. 22-23; ed-Dânî, a.g.e., s. 3-4; es-Süyûtî, *el-İtkân*, I, 78.

him kırtasîye malzemesi olan papirus de ancak IV. (X.) yüzyılın ilk yarısında yerini kâğıda bırakmıştır. Kâğıt imaline, Talas Muharebesi'nde (133/756) esir edilen Çinliler'den faydalanılarak Semerkant'ta başlanmış, milâdî VIII. asrın sonlarına doğru Bağdat'ta, sonra Mısır'da kurulan imalâthaneleri kısa zamanda diğer merkezdekiler takip etmiştir. IX. (XV.) yüzyılın başlarından itibaren de Endülüs'ten Hindistan'a kadar uzanan İslâm dünyasına kâğıt sanayii yayılmış, hatta İspanya ve Sicilya yoluyla Avrupa'ya geçmiş bulunuyordu.⁶⁵ Ancak kâğıt imalinin ciddi şekilde yayılması hakkındaki bu tarihî bilgi doğru olmakla beraber Hicrî II. Yüzyılın başlarında Hicaz ve Mağrib'de kendir, keten ve pamuktan kâğıt yapıldığına dair rivayetlerle yazı malzemeleri ve eski vesikalara dair kayıtların dikkatle tetkiki, Araplar'ın kâğıdı VIII. yüzyıldan önce de tanıdıklarını, muhtemelen Hindistan veya İran yolu ile gelen kâğıttan faydalandıklarını göstermektedir.⁶⁶

9. Kürt Dili

Kürtçe, Hint- Avrupa Dilleri grubunun Batı İranî Dilleri grubundandır.

10. Kürtlerin Kullandıkları Alfabeler

Daha önce bu konuyla ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır.⁶⁷ İbnu Vahşîyye, “*Şewqu'l-müstehâm fi ma'rifeti rümûzi'l-eqlâm*” isimindeki kitabında Kürtlerin tarih boyunca çok sayıda alfabe kullandıklarını belirtmiştir.⁶⁸

65 DİA, *Kağıt maddesi*, Osman Ersoy, XXIV, 163-164.

66 DİA, Arap maddesi, Nihad M. Çetin, III, 276.

67 Yıldırım, Kadri, *Kürt Tarih Dergisi*, Kürtlerin kullandığı Alfabeler, ÖZ-GE yayınları, İstanbul, 2013, sy. V, s. 15-20; www.tenekamran.com › ... › WÊJE › Yazılı Edebiyat (Erişim tarihi : 27.05.2014, saat: 2.31); tr.wikipedia.org/wiki/Kürt_alfabesi: (Erişim tarihi: 27.05.2014, saat: 2.36); Fikret Yaşar, Kürdlerin kullandığı alfabeler, 10 Temmuz 2013 Çarşamba 17:54 fktyasar@hotmail.com v.s.

68 Bkz. *Kürt Tarihi Dergisi*, Kürtlerin Kullandığı Alfabeler, sy. V, s. 15-20.

أبجدية جيل الفينيقية والأقلام التي تفرعت عنها

الفينيقية القديمة	الفارسية القديمة	العربية	اللامية	اللاتينية	اليونانية		الأبجدية الفينيقية	الحروف العربية القديمة
					القديمة	اللاحقة		
𐤀	𐎀	ا	𐎀	A	Α	Α	𐤀	ا
𐤁	𐎁	ب	𐎁	B	Β	ΒΒ	𐤁	ب
𐤂	𐎂	ج	𐎂	CG	Γ	ΓΓ	𐤂	ج
𐤃	𐎃	د	𐎃	D	Δ	ΔΔ	𐤃	د
𐤄	𐎄	هـ	𐎄	E	Ε	ΕΕ	𐤄	هـ
𐤅	𐎅	و	𐎅	FV	Υ	ΥΥ	𐤅	و
𐤆	𐎆	ز	𐎆	Z	Ζ	ΖΖ	𐤆	ز
𐤇	𐎇	ح	𐎇	H	Θ	ΘΘ	𐤇	ح
𐤈	𐎈	ط	𐎈		⊗	⊗	𐤈	ط
𐤉	𐎉	ي	𐎉	I	Ι	ΙΙ	𐤉	ي
𐤊	𐎊	ك	𐎊	K	Κ	ΚΚ	𐤊	ك
𐤋	𐎋	ل	𐎋	L	Λ	ΛΛ	𐤋	ل
𐤌	𐎌	م	𐎌	M	Μ	ΜΜ	𐤌	م
𐤍	𐎍	ن	𐎍	N	Ν	ΝΝ	𐤍	ن
𐤎	𐎎	س	𐎎	X	Ξ	ΞΞ	𐤎	س
𐤏	𐎏	ع	𐎏	O	Ο	ΟΟ	𐤏	ع
𐤐	𐎐	ف	𐎐	P	Ρ	ΡΡ	𐤐	ف
𐤑	𐎑	ص	𐎑			ΜΥ	𐤑	ص
𐤒	𐎒	ق	𐎒	Q	Ϻ	ϺϺ	𐤒	ق
𐤓	𐎓	ر	𐎓	R	Ρ	ΡΡ	𐤓	ر
𐤔	𐎔	ش	𐎔	S	Σ	ΣΣ	𐤔	ش
𐤕	𐎕	ت	𐎕	T	Τ	ΤΤ	𐤕	ت

هذه الخطوط مستنسخة ومصطفاة من مصادر عدة

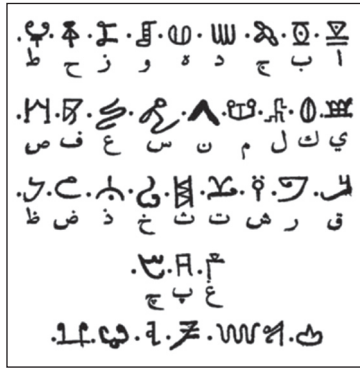
Fenike yazısı ve bu yazıdan türeyen diğer yazılar.

Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Sümerlerin icat ettikleri çivi yazısı

10.1. Çivi Yazısı: Sümerlerin icat ettikleri çivi yazısı, milattan önce 3000 yılından milattan önce 600 yılına kadar birçok millet tarafından kullanılmıştır. Kürtlerin dolaylı ataları olarak kabul edilen Guti, Huri, Mitani ve Kaşiler ile doğrudan ataları sayılan Medler 36 harften ibaret olan bu yazıya 6 harf daha ilave ederek harf sayısını 42 ye çıkarmışlardır.⁶⁹

10.2. Aramî ve Yunan Alfabeleri: Cemal Reşîd Ahmed'e göre Kürtler, milattan önce 4. Yüzyılda çivi yazısını bırakıp yerine Aramî ve Yunan alfabelerini kullanmışlardır.⁷⁰

69 Heme Teqî Behar, *Sebikşînâsi*, Tahran, ts., s. 65; Sıddîq Borekeyî Sefzade, *Mêjuy Wêjey Kurdi*, Tebrîz, 1375, I, 17-18. Ayrıca bkz. *Kürt Tarihi Dergisi*, Kadri Yıldırım, a.g.m., sy. V, s. 25-29.

70 Cemal Reşîd Ahmed, *Zuhûru 'l-Kurdî 'l-tarih*, İkinci baskı, Erbil, 2005, II, 122-124; Mahmud Hac Hüseyin, a.g.e., I, 109; Ayrıca bkz. *Kürt Tarihi Dergisi*, Kadri Yıldırım, a.g.m., sy. V, s. 26.

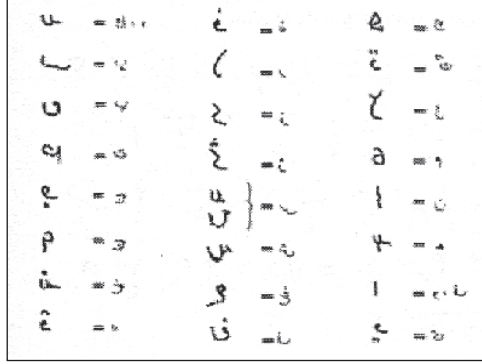
10.3. Bîn û Şad ve Mâsî Suratî Alfabeti: İbnu Wahşîyye, bu alfabe ile yazılan otuz kitaptan bahseder. Ve bu yazının yalnız Kürtlere ait olduğunu vurgulamıştır. Bu alfabe 37 sembolden ibarettir. Harflerin sıralanışı sağdan sola doğru yapılmıştır.⁷¹

10.4. Avesta Alfabeti: Sağdan sola yazılan bu alfabenin Kürtlerin doğrudan ataları olan Med'lerin dil ürünü olup birçok İrânî kavim tarafından kullanılmıştır. Bu alfabe 44 veya 45 harften oluşmaktadır.⁷²

71 Feqî Huseyn Sağniç, *Dîroka Wêjeya Kurdî*, Enstîtuya Kurdî, İstanbul, 2002, s. 27-28; Ayrıca bkz. *Kürt Tarih Dergisi*, Kadri Yıldırım, a.g.m., sy. V, s. 26-28.

72 Sıddîq Borekeyî Sefzade, a.g.e., I,17; Feqî Huseyn Sağniç, a.g.e., s. 25-26; Ayrıca bkz. *Kürt Tarih Dergisi*, Kadri Yıldırım, a.g.m., sy. V, s. 28-29.

10.5. Pehlevî Alfabeti: 24 harften oluşan bu alfabe sağdan sola yazılmaktadır. Bu alfabe miladî 3. Ve 7. Yüzyıllar arasında Kürtçenin Goranî lehçesinin bir kolu olan “Feylıce”yle bazı kitaplar yazılmıştır. Bu kitaplar arasında *Zend Avesta*, *Pendnâmeğî Zaraduşt*, *Mınokî Xired*, *Dınkerd* ve *Bondhîřin* gibi eserler bulunur.⁷³

10.6. Yezîdî Alfabeti: Yezîdîlerin kullandığı alfabledir. Bu alfabe, Avesta, Pehlevîce ve Arap alfabesinden alınmış olup sağdan sola doğru yazılmaktadır ve 31 harften oluşmaktadır. Yezîdî Kürtler bu alfabe ile “*Cılwe*, *Mishefa Reř* ve diğer bazı dinî kitaplarını yazmışlar.⁷⁴

ا	ب	ت	ث	ج
ح	خ	د	ذ	ر
ز	س	ش	ص	ض
ط	ظ	ع	غ	ف
ق	ك	ل	م	ن
ه	و	لا	ي	

10.7. Arap Alfabeti: Kürtler Müslüman olduktan sonra umumiyetle Arap Alfabesini kullanmışlardır. Arap alfabesi 28 harften oluşur ve sağdan sola doğ-

73 Siddîq Borekeyî Sefzade, *a.g.e.*, I, 18; Feqî Huseyn Sagniç, *a.g.e.*, s. 27-28; Ayrıca bkz. *Kürt Tarihi*, Kadri Yıldırım, *a.g.m.*, sy. V, s. 29.

74 Feqî Huseyn Sagniç, *a.g.e.*, s. 28.

ru yazılır. Arap harflerinde temel ve küçük harf ayrımı yoktur. Noktalama işaretlerinde kesin kurallar bulunmamaktadır. Arap harfleri sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda farklı biçimlerde yazılır. Bazı harfler (elif, dal, zal, re, ze, je ve vav) bir sonraki harfle birleşmez.

A a	ئا	O o	ۆ
B b	ب	P p	پ
Ç ç	چ	Q q	ق
D d	د	R r	ر
E e	ه		ر
Ê ê	ی	S s	س
F f	ف	Ş ş	ش
G g	گ	T t	ت
H h	ه	U u	و
I i	نانوسری	Û û	وو
Î î	ی	V v	ق
C c	ج	W w	و
J j	ژ	X x	خ
K k	ک	Y y	ی
L l	ل	Z z	ز
-	ل		ح
M m	م		ع
N n	ن		غ

11. Kürt Bilginlerinin Geliştirdikleri Arap Harfleriyle Yazılan Alfabe

Arap alfabesini eserlerinde kullanan kürt bilim adamlarımız bu alfabede bulunmayan “ p, ç, j, g ve v (پ. چ. ژ. گ. ف) harflerini bu alfabeyle ilave etmişler ve maksatlarını bu alfabe ile tam olarak ifade etmektedirler.⁷⁵

Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları döneminde yaşayan Türk asıllı âlimlerin çoğu da eserlerini Osmanlıca değil, ya Arapça veya Farsça telif etmişler. Osmanlı Türkçesi ile eserleri yazma geleneği bazı ferdi çalışmalar hariç, Tanzimat Fermanının (m. 1839) ilanından sonra başlamıştır.

75 Xelil Xeyalî Motkî, Elifbêya Kürdî, Hivda İletişim, İstanbul, 2004; Ziyâeddîn el-Halîdî el-Makdîsî, *el-Hediyetü'l-Hamidiyye fi'l-luğati'l-Kürdiyye*, (thk. Muhammed Mukrî), Mektebetü Diyarbakır, Diyarbakır, 2011, s. 60-65, 130-133, 143-149, 150-151.

12. Günümüzde Kürtlerin Kullandıkları Alfabeler

Zamanımızda Kürtler, Arapça, Latince ve Kril alfabelerini kullanmaktadırlar. Suriyede yaşayan Kürtler Arap ve Latince alfabelerini; Irak Kürdistanında yaşayan Kürtler Arap alfabetesini, İran'da yaşayan Kürtler Arap alfabetesini; Ermenistan'da yaşayan Kürtler Latin alfabetesinin yanı sıra Kril alfabetesini; Azerbeycan'da yaşayan Kürtler ise hem Kril, hem de Latin alfabetesini kullanmaktadırlar. Türkiye de yaşayan Kürtler ise çoğunlukla Latin alfabetesini kullanmakla birlikte Arap alfabetesini de kullanmaktadırlar.⁷⁶

Ancak Latin alfabeti, Kürtçedeki fonetik sesler için yeterli değildir. Örneğin Arapça “ع’ayn”, “ط t”, “غ ğ”, “ح h” ve “ص sad” harfleri ile başlayan kelimelerdeki bu sesi ifade eden bir harf Latince alfabetesinde bulunmamaktadır.

a)“Ayn harfi” ع : Bu harf ile ilgili bazı örnekler : ‘**aciz** = bıkkın; ‘**acil** = acele olan şey, ivedi; ‘**Ali**= (ö.i.)Ali; ‘**asî** = asi;

“‘**aşîret**= aşiret; ‘**aqıl**= akıl, us; ‘**ewr** = bulut v.s.

b)“Tı harfi” ط : **tarî** = karanlık; **tazî** = çıplak, **ta’l** = acı;

terr = yaş; **tevir** = kazma (aracı); **to** = kaymak;

tûj = acı, biber acısı v.s.

c)“Ğayn harfi” غ : **ğâib** = yabancı, **ğîret** = gayret, **ğeza**= savaş, **ğafil** = aymaz, gafil, **ğem**= gam, tasa, kaygı, **ğezal**= ceylan,

ğurbet = gurbet v.s.

d)“Hı harfi” ح : **hal** = durum; **hakem** = hakem;

heya = utanma duygusu; **hesûd** = kışkırtıcı; **hişk** = kuru v.s.

e)“I harfi” : **zıvırandın**= dönmek, **ırgat** = ırgat,

e)“Sad harfi” ص : **sabr** = sabır; **sadıq** = sadık, bağlı;

Safî = sade, katıksız; **sandık** = sandık; **sulh** = barış v.s.⁷⁷

Arap ve Latin alfabelerinde bulunan “ğ” ğ harfini de kullanmamız gerekir. Çünkü “ğarîb” = yabancı, “ğayb”= bilinmeyen şey, “ğaza”= savaş v.s. gibi kelimeleri bu harfle yazmak daha uygundur.

Sonuç: Kürtler İslam tarihi boyunca muhtelif alfabeler kullanmışlar. Ancak Müslüman olduktan sonra (Bizans, Emevî, Abbasî, Selçuklu, Osmanlı v.s. dönemlerinde) yazdıkları eserlerini Arap alfabetesiyle telif etmişler. Çünkü İslam kültür tarihine baktığımızda Kürt asıllı çok sayıda yazarın eserlerini Arapça veya Farsça olarak telif ettiğini tesbit etmekteyiz. Bu eserlerin büyük kısmı

76 *Kürt Dili ve Edebiyatının Kimliği*, Latif Epozdemir (Erişim Tarihi : 22.09.2014, saat : 11.32) ; <https://www.facebook.com/WaneyenKurdi/posts/> (Erişim tarihi : 16.09.2014 saat : 11.13)

77 fkyasar.blogspot.com/.../kurdlerin-kullandigi-alfabeler-2. (Erişim tarihi : 27.05.2014, saat 13.00)

kütüphane kataloglarında Farsça veya Osmanlıca eserler olarak kaydedilmiştir. Bugün Kurmançî ve Zazakî sahasında çalışma yapan araştırmacıların bu eserleri gün yüzüne çıkarmaları gerekir.

Ayrıca Kürt bilim adamları, İslâmî dönemde Arap alfabesinden geliştirdikleri alfabe ile eserler yazmışlar. Medreselerde de Arap alfabesini kullanmışlar. Böylece ilim, irfan ve kültüre büyük hizmetler etmişlerdir.

Bibliyografya

Kur'ân-ı Kerîm.

'Ali, Cevad, *Târîhu'l-'Arab kable'l- İslâm*, Beyrut, 1993, VIII, 159.

Ana Britanica, XXIX, 93.

An Zalî ve Anî Birsıyye, *Tarihu'l-hatti'l-'arabî ve ğayruhu mine'l-hutût*, (trc. Salim Süleyman el- İysî) Dımaşk, 2004.

Apak, Âdem, *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.

Baba Merdûh Ruhânî (Şiwa), *Târîh-i meşâhîr-i 'urefâ, 'ulemâ, üdebâ, şu'arâ-yı Kürd*, I-III, (thk. Muhammed Mâcid Merdûh Ruhânî), Tahran, 1382.

Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedisi, I- XXIV, İstanbul, 1986.

Cemal Reşid Ahmed, *Zuhûru'l-Kurd fi't-tarîh*, İkinci baskı, Erbil, 2005.

Coşkun, Muzaffer, *Yıldız Cümleler ve Unutulmaz İbretli Sözler*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1984.

Çağlayan, Mehmet, *Şark Uleması*, İstanbul, 1996.

ed-Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman b. el-Fadl, *es-Sünen*, (thk. Mustafa Dîb el-Buğa), Dımaşk, 1991.

Demir, Ramazan, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi Hz. Adem'in Dili*, İstanbul 2009.

DİA, M. Nihad, Çetin, *Arap Maddesi*, III, İstanbul, 1991, s. 276-282.

Diringer, David , *The Alphabet*, İngiltere 1949, s. 228.

Ebu'l-Abbâs, Ahmed b. 'Alî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ fi Sinâ'ati'l-İnşâ'* (Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye) Beyrut, 1987, III, 11.

Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir, el-Belâzurî, *Fütuhü'l-büldân*, Beyrut, 1987, s. 659-660.

Ebu Heyseme, Züheyr b. Harb, *Kitabu'l-ilm*, (nşr ve tahkik. Tuğ, Salih) M. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Profesörlük tezi, İstanbul, 1977.

Elmalılı Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Terc. İsmail Karaçam- Nusrettin Bolelli - Emin Işık-Abdullah Yücel), I, 265-267, İstanbul, 1992.

Fahreddîn er-Râzî, *Tefsîru'l-kebir Mefâtihu'l-ğayb*, (Trcm. Suat Yıldırım -Lütfullah Cebeci- Sadık Kılıç- C. Sadık Doğru) Ankara, 1988, II, 265.

- Farabî, *Kitabu'l-hurûf*, (trcm. ÖmerTürker), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, (trcm. Tuğ, Salih), İfav Yayınları, İstanbul, 2011.
- Halîl Hayalî Mutkî, *Elif Bêya Kürdî*, Hivda İletişim, İstanbul, 2004.
- Heme Teqî Behar, *Sebikşinâsî*, Tahran, ts., s. 65.
- İbn Abdilberr Ebu Ömer Yusuf b. Abdulberr en-Nemari, *Câmi'u beyânî'l-İlmi ve fadlihi*, 2. baskı, Kahire, 1982.
- İbnu 'Abdî Rabbihi, *el-İkdu'l-ferîd*, I-VIII, (thk. Abdülmecid et-Terhîni), Daru'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- İbn Cinnî, *el-Hesâis*, Kahire, 1986.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem Muhammed, *el-Kâmil fi't-tarih*, I-XIII, (thk. Semir Şems), Daru Sadr, Beyrut 2009.
- İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Tahran, 1988, s. 8.
- İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1955, VI, 1113.
- El-Kinnevcî, Mahmud Sıddîk Hasan Han, *el-Bulğa fi usûli'l-luğa*, (thk. Nezîr Muhammed Mektebî), Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1988. (s. 72-97).
- Kurdo, Prof. Qanat, *Tarîxe Edebiyata Kurdî*, Özge yayıncılık, Ankara 1992.
- Mahmud Hac Hüseyin, *Tarîhu kitabeti'l-'Arabîyye ve tetavvürihâ*, I-II, Vizaretü's-Sekâfe, Dimaşk, 2004.
- Mehmet, Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Nûbihar Yayınları, Üçüncü baskı, İstanbul 2011.
- Meşahiri Kürd û Kürdistan* (Trcm. Mehmet Emin Zeki Bey (*Kürd ve Kürdistan Ünlüleri*), Apec ve Öz-Ge Yayınları, Sweden, 1998, s.166.
- Meydan Laousse*, I-XXV, İstanbul, 1989, XVIII, 508.
- Muhammed, el-Müderriş, *Ulemâuna fi hizmeti'l-İlmi ve'd-dîn*, Şam, 1986
- Ruhanî, Baba Merdûx, *Târîxe Meşâhîre Kurd*, I-III, Tahran, 1952, I, 22.
- Selâhaddin el-Müneccid, *Dirâsât fi târihi'l-hatti'l-Arabî*, Beyrut 1972, s. 21, 22, 34, 102.
- Sıddîq Borekeyî Sefzade, *Mêjuj Wêjey Kurdî*, Tebrîz, 1375.
- Süheyle Yâsîn el-Cübûrî, *Aslû'l-hatti'l-Arabî ve tetavvuruhû*, Bağdad 1977. s. 191a, 191 b, 192 b, 208a.
- Süiyûtî, Celaleddin Abdirrahman, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luğti ve envâ'ihâ*, (Şerh ve ta'lîk: Muhammed Câd el-Mevlâ Beg, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim ve Ali Muhammed el-Becâvî), el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut, 1987, s. 8-15.
- Şerefhanê Bitlisî, *Şeref-name*, (trc. Ziya Avcı), Avesta Yayınları, Üçüncü baskı, Diyarbakır, 2007.
- Yusuf İlyan Serkîş, *Mu'cemü'l-matbu'ati'l-'arabiyye ve'l-mu'arreb*, I-II, Mektebetü's-bekâfeti'd-dîniyye, Kahire. 1919.

Ziyaeddin el-Halîdî el-Makdîsî, *el-Hediyetü'l-Hamidiyye fi'l-luğati'l-Kürdîyye*, (thk. Muhammed Mukrî), Mektebetü Diyarbakır, Diyarbakır, 2011.
_____, *el-Hediyetü'l-Hamidiyye fi'l-luğati'l-Kürdîyye*, (Kürtçe-Türkçe Sözlük (Türkçe'ye Tercüme ve Neşir: Mehmet Emin Bozarlan), Çıra Yayınevi, İstanbul 1978.

İnternet Kaynakları

- Kürtler; *Vikipedi, Özgür Ansiklopedi*. (Erişim tarihi: 11.05.2014. saat 17.30)
- www.sizinti.com.tr/.../yeryuzundeki-diller-ve-kelime-a (Erişim Tarihi: 12.05.2014 saat 10.22);
- www.cokbilgi.com/tag/dunyadaki-dil-sayisi/ (Erişim Tarihi: 12.05.2014 saat : 10.39).
- <https://www.facebook.com/WaneyenKurdi/posts/> (Erişim tarihi: 16.09.2014 saat : 11.13)